

Д. А. Таджібаєва,
докторант базової докторантури
факультету післявузівської освіти
Академії МВС Республіки Узбекистан

УДК 343

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО УЗБЕКИСТАНУ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізуються кримінально-виконавче законодавство Республіки Узбекистан на сучасному етапі та перспективи його розвитку.

Ключові слова: ресоціалізація засуджених; гуманізація кримінальних покарань; кримінально-виконавча система; впровадження міжнародних стандартів в системі виконання покарань

Кримінально-виконавчий кодекс Республіки Узбекистан за своєю структурою складається з Загальної та Особливої частин. Юридична техніка і конструювання його норм та інститутів у цілому не відрізняються від юридичної техніки побудови кримінально-виконавчого законодавства в Росії, в інших державах Центральної Азії. У той же час Кримінально-виконавчий кодекс Республіки Узбекистан (далі — КВК РУз), не включає в себе глосарію з переліком використовуваних нормативних конструкцій.

У Республіці Узбекистан діяльність національної пенітенціарної системи регулюється за участю норм та інститутів кримінально-виконавчого законодавства. Основою цього законодавства є чинний Кримінально-виконавчий кодекс Республіки Узбекистан від 25 квітня 1997 р., і включає наступні зміни і доповнення. Цей Кодекс, так само, як і законодавчі акти інших держав Центральної Азії,

присвячених сфері виконання покарань та прийнятих на рубежі ХХ—ХХІ століть, зберігає структуру колишнього законодавства радянської епохи і окремі новели, що відображають стан кримінально-виконавчої політики держави в умовах, що змінилися історичних умовах його розвитку.

Чинний Кримінально-виконавчий кодекс Республіки Узбекистан виступає ключовим джерелом правового регулювання відносин по виконанню покарань та інших заходів кримінально-правового впливу. За своїм змістом і значенням він є законом «перехідного періоду», в цілому вичерпав свій потенціал в умовах демократичних змін суспільства і держави в сучасному Узбекистані. Кодекс виконав свою історичну місію збереження наступності правових інститутів, традицій юридичної техніки, які зближують пострадянські держави Центральної Азії, в поєднанні з окремими нормами, що ім-

плементують принципи міжнародних правових актів щодо поводження з засудженими.

У той же час багато положень Кримінально-виконавчого кодексу Узбекистану застаріли концептуально і не відповідають потребам демократичного розвитку країни, політичного курсу на зміцнення іміджу Узбекистану, як динамічно розвивається сучасної держави. Перш за все, це положення, що стосуються забезпечення прав людини при виконанні покарань, реалізації різних форм контролю в діяльності кримінально-виконавчої системи, використання інструментарію альтернативних санкцій, створення правових умов здійснення сучасних форм і методів виховного впливу як основи ресоціалізації¹ засуджених.

Кримінально-виконавче право за своєю природою є галуззю з вирішальним переважанням процесуальних норм та інститутів. По суті, це право процедур, де повинні чітко працювати процесуальні механізми. Цього якраз не вистачає в чинному КВК РУз. Багато його положень, особливо присвячених правам засуджених, здійсненню контролю за діяльністю кримінально-виконавчої системи, виявляються декларативними, не мають механізму реалізації, що значною мірою знижує їх практичний сенс.

Захоплення законодавця юридичною казуїстикою і неповнота імплементації міжнародних стандартів прав людини привели в ряді випадків до невідповідності положень КВК РУз рекомендаціям цих стандартів. Допущені порушення юридичної техніки призвели до того, що в нормах щодо застосування співробітниками кримінально-виконавчої системи фізичної сили, спецзасобів, вогнепальної зброї є формулювання, що дозволяє розширено тлумачити підстави такого застосування, що не тільки не відповідає

ключовим положенням міжнародних стандартів ООН і створює ризик зловживань у процесі застосування сили і спецзасобів, а й завдає шкоди іміджу державних органів, з якими персоніфікується застосування фізичної сили і спеціальних засобів. Те саме стосується регламентації застосування спеціальних засобів до психічно хворих ув'язнених. На жаль, в ДВК РУз відсутні положення, що імплементують норму Правил Нельсона Манделі² про те, що «... тюремної адміністрації рекомендується використовувати, наскільки це можливо, механізми попередження конфліктів, посередництва чи будь-які інші альтернативні методи вирішення спорів для попередження дисциплінарних порушень або врегулювання конфліктів» (Правило 38). Наявність подібної імплементації «за буквою» або «за духом» дозволило б закріпити підстави застосування сили, спеціальних засобів і тим більше — вогнепальної зброї як дійсно виняткові, продиктовані гострою потребою.

Чинний КВК РУз недостатню увагу приділяє процедурним питанням розгляду і вирішення скарг засуджених, мало торкається питань можливості судового оскарження засудженими дисциплінарних стягнень, відмови у виїзді за межі виправних установ внаслідок виняткових обставин, що не сприяє мінімізації конфліктів між засудженими та адміністрацією виправних установ.

На жаль, недостатньо відображені в КВК РУз особливості забезпечення гідних умов для відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими вразливих категорій. Норми про неповнолітніх, про в'язнів-жінок, про інвалідів, про осіб з психічним розладом у КВК РУз є, однак вони дуже неповно розкривають проблеми даних осіб. Відсутні також реальні гарантії захисту

¹ Ресоціалізація засуджених — це комплекс державно-правових заходів з відновлення втрачених або ослаблених в результаті ізоляції соціальних зв'язків. Засвоєння засудженими стандартів поведінки і ціннісних орієнтацій, підпорядкування правовим нормам поведінки, надання сприяння в їх трудовому і побутовому влаштуванні в період підготовки до звільнення і після відбування кримінального покарання.

² Правила Нельсона Манделі — мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (прийняті на 1-му Конгресі ООН в 1955 р. в Женеві), пізніше вони названі на честь правозахисника Н. Манделі.

в'язнів-жінок від сексуального та іншого насильства. Справедливості заради треба відзначити, що це не тільки проблеми КВК Узбекистану, а й кримінально-виконавчих кодексів інших держав Центральної Азії. Але в КВК РУз деякі категорії вразливих ув'язнених не згадані зовсім. Це, зокрема, ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД. Якщо припустити, що такі, нехай і в малій кількості, тримаються в пенітенціарних установах, виникає ризик, що їх відносять (можуть віднести) до засуджених, які страждають на інфекційні захворювання, і піддати дискримінаційному відокремленню від інших засуджених до покарання у виді позбавлення волі.

Чинний КВК РУз, як зазначалося раніше, проголошує облік загальноvizначених норм і принципів міжнародного права, пріоритет міжнародних договорів над нормами національного кримінально-виконавчого законодавства. Однак найважливіші положення міжнародних норм, які стосуються захисту людської гідності, неприпустимість катувань та жорстокого поводження, практично не згадані в основах правового статусу засуджених, у статтях КВК РУз, що регламентують різні правообмеження і примусові заходи, здійснювані співробітниками кримінально-виконавчої системи у виправних установах.

У чинному КВК РУз немає правових основ для здійснення громадського контролю за діяльністю пенітенціарних установ, що розходиться не тільки з рекомендаціями міжнародних правових актів ООН, а й з досвідом багатьох сучасних держав у сфері реалізації громадського контролю, обґрунтовано дозволяє поліпшити виправно-попереджувальну діяльність установ кримінально-виконавчої системи.

Чинний КВК РУз практично не містить норм, присвячених регулюванню виховного впливу на засуджених до покарань без позбавлення волі. Чи не є й алгоритму участі в цьому процесі (а в ширшому контексті — і процесі ресоціалізації) інститутів громадянського суспільства і його ресурсів, в тому числі

пов'язаних з урахуванням соціокультурних, духовних традицій суспільства в Узбекистані. У КВК РУз не міститься критеріїв виправлення засуджених, не використовується інструментарій створення умов для ресоціалізації засуджених, що враховує світовий досвід застосування пробації. Це не сприяє ефективності застосування кримінально-виконавчого закону. У частині, пов'язаній з ресоціалізацією засуджених, у тому числі при покаранні або інших заходах, альтернативних позбавленню волі, необхідне якісне посилення в кримінально-виконавчому законодавстві.

Окремі недоліки юридичної техніки і змістовність контексту в чинному КВК РУз, на які звертається увага в цьому експертному дослідженні, можна усунути «постатейно» — шляхом внесення змін і доповнень до чинного Кримінально-виконавчого кодексу. Однак концептуальні зміни і прийняття нового КВК Республіки Узбекистан представляються кращими.

Найкраще з наявного досвіду кримінально-виконавчого регулювання в Узбекистані слід зберегти так само, як і традиції юридичної техніки, мови і стилю закону. При цьому в процесі підготовки проекту нового ДВК РУз доцільно рішуче відмовитися від положень «вчорашнього дня», що перешкоджають діалогу інститутів громадянського суспільства, установ і органів кримінально-виконавчої системи, ефективного виховно-профілактичного впливу на засуджених, їх ресоціалізації, до- тримання та захисту основоположних прав людини в умовах виконання і відбування покарання та інших заходів кримінально-правового впливу.

Демократичний вибір розвитку Узбекистану і пріоритет забезпечення та захисту прав і свобод людини на основі законності неухильно веде до гуманізації національного кримінального законодавства.

Наше суспільство на рубежі ХХІ ст. зазнало гігантської трансформації, обумовленої як соціально-політичними, так і економічними перетвореннями в держа-

ві. Відбулася трансформація суспільства, що торкнулася всіх сфер суспільного життя, включаючи систему виконання покарань країни, і зажадала перебудови всіх державних структур, включаючи зміну методологічних основ їх діяльності. В цьому аспекті були проведені численні перетворення і побудована нова модель управління кримінально-виконавчою системою.

Указом Президента Республіки Узбекистан від 7 лютого 2017 р. ухвалено Стратегію дій по п'яти пріоритетних напрямках розвитку Республіки Узбекистан в 2017—2021 рр. Відповідно до указу, одним з пріоритетних напрямів удосконалення системи державного і громадського будівництва є «забезпечення верховенства закону і подальше реформування судово-правової системи», включаючи вдосконалення і лібералізацію норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства, декриміналізацію окремих кримінальних діянь, гуманізацію кримінальних покарань і порядку їх виконання (п. 2.3 «Стратегії дій»), а також «розвиток сучасних форм здійснення громадського контролю, підвищення ефективності соціального партнерства», що має на увазі взаємодію, співпрацю державних органів та інститутів громадянського суспільства; необхідність розвитку інститутів громадянського суспільства, підвищення їх громадської та політичної активності (п. 1.3).

«Державною програмою щодо реалізації Стратегії дій по п'яти пріоритетних напрямках розвитку Республіки Узбекистан в 2017—2021 рр. в 2018 р., серед іншого, було поставлено завдання: «Впровадження додаткових механізмів для забезпечення прав ув'язнених, широке впровадження міжнародних стандартів у системі виконання покарань» (п. 59), що передбачає вироблення та затвердження Концепції кримінально-виконавчого законодавства на 2018—2021 рр.

Так, для подальшого посилення заходів щодо вдосконалення кримінально-виконавчої системи, систематизації та гармонізації норм кримінально-виконав-

чого законодавства за постановою Президента Республіки Узбекистан від 7 листопада 2018 р. прийнята концепція вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства Республіки Узбекистан у 2019—2021 рр., де переважають завдання наступного характеру:

- розширення бази нормативно-правових актів на основі інвентаризації кримінально-виконавчого законодавства на предмет його відповідності міжнародним стандартам;

- виключення норм, що допускають різне тлумачення або прояв корупції або вимагають роз'яснення з питань їх застосування, а також повний перехід до практики застосування законів прямої дії;

- чітке визначення і забезпечення однакового застосування правового значення термінів і понять, що використовуються в кримінально-виконавчому законодавстві;

- вдосконалення правових механізмів забезпечення громадського контролю за діяльністю установ і органів виконання покарань та інших заходів правового впливу;

- подальше вдосконалення принципів, порядку і умов кримінально-правового впливу з урахуванням сучасних підходів, передових міжнародних стандартів і зарубіжних практик;

- створення системи автоматизованого обліку засуджених, які утримуються в установах щодо виконання покарань;

- визначення нормативно-правового порядку функціонування підрозділів пробації, механізмів і повноважень щодо реалізації ними покладених завдань і функцій;

- запровадження порядку камерного типу утримання засуджених в установах щодо виконання покарань альтернативно колективній формі змісту;

- розробка і впровадження критеріїв оцінки діяльності співробітників підрозділів пробації та установ з виконання покарання;

- уніфікація норм кримінально-виконавчого законодавства.

Кінцевим результатом реалізації Концепції має стати виправлення засудже-

них, запобігання їх злочинній діяльності, а також організація ефективності системи припинення вчинення злочинів іншими особами.

Таджибаева Д. А. Уголовно-исполнительное законодательство Узбекистана: состояние, проблемы и перспективы.

В статье анализируются уголовно-исполнительное законодательство Республики Узбекистан на современном этапе и перспективы его развития.

Ключевые слова: ресоциализация осужденных; гуманизация уголовных наказаний; уголовно-исполнительная система; внедрение международных стандартов в системе исполнения наказаний.

Tadjibaeva. D. A. Criminal-executive legislation of Uzbekistan: state, problems and prospects.

The article analyzes the criminal executive legislation of the Republic of Uzbekistan at the present stage and the prospects for its development.

Keywords: resocialization of convicts; humanization of criminal penalties; penal system; introduction of international standards in the penal system.

Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. 2-ге вид., стереотип. Київ: Юріком Інтер, 2018. 504 с. Бібліогр.: с. 490–495.

ISBN 978-966-667-453-4

Підручник підготовлений на основі сучасних правових концепцій та досягнень різних наук і відображає нинішній стан та перспективи розвитку вітчизняної криміналістики, яка предметно вийшла далеко за межі досудового слідства і вивчає закономірності виникнення інформації про злочин або про будь-яке явище в суспільстві, що вимагає правового врегулювання шляхом доказування. Розглянуто аспекти збирання, дослідження і використання цієї інформації з метою активного вирішення завдань оперативно-розшукової роботи, розслідування, судового розгляду та встановлення у будь-якій сфері людської діяльності фактів, що мають юридичне значення. Підручник являє собою достатньо повний виклад всіх розділів криміналістики, котрий відповідає вимогам стандарту вищої юридичної освіти і тенденціям світової криміналістики. Разом з викладом усталених тем і питань курсу із ґрунтовним залученням норм кримінального та кримінально-процесуального права, даних психології, інформатики, статистики та інших наук, окремі глави і параграфи присвячено оригінальним й удосконаленим засобам і прийомам збирання та дослідження доказової інформації, деяким новим методикам розслідування злочинів, зроблено принциповий крок до введення в текст підручника матеріалів щодо техніко-криміналістичних і тактичних можливостей суддів, адвокатів-захисників та нотаріусів.